

УДК 378.013.42 (043.3)

Фурдуй С. Б.,
к. пед. н.,
доцент кафедри загальної
і соціальної педагогіки
та початкової освіти,
Ізмаїльський державний
гуманітарний університет
(Ізмаїл, Україна)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ШЛЯХИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ

Автором встановлено основні напрямки та підходи до поняття “обдарованість”. Розкрито взаємозв’язок між поняттям “обдарованість” та суміжними видами діяльності, що надає можливість досягнення людиною більш високих результатів протягом життя. Охарактеризовані соціальні умови вирішення проблем особистісної соціальної самореалізації і професійного самовизначення обдарованих студентів у нових соціально-економічних умовах. Розкриваються шляхи соціальної роботи, які налаштовані на сприяння виявленню та розвитку природних задатків молоді на професійному рівні, а також адресна підтримка кожної талановитої особистості і подальшого розвитку здібностей та обдарованості особистості, її успішної творчої самореалізації. В статті проаналізована ефективна соціальна робота з обдарованою молоддю, яка забезпечує розкриття здібностей і самореалізацію студентів.

Ключові слова: соціальна робота, обдарованість, обдарована особистість, особливості обдарованих особистостей.

Автором установлены основные направления и подходы к понятию “одаренность”. Раскрыта взаимосвязь между понятием “одарен-

ность” и смежными видами деятельности, что дает возможность для достижения человеком более высоких результатов в течение жизни. Охарактеризованы социальные условия решения проблем личностной социальной самореализации и профессионального самоопределения одаренных студентов в новых социально-экономических условиях. Раскрываются пути социальной работы, которые настроены на содействие выявлению и развитию природных задатков молодежи на профессиональном уровне, а также адресная поддержка каждой талантливой личности и дальнейшего развития способностей и одаренности личности, ее успешной творческой самореализации. В статье проанализирована эффективная социальная работа с одаренной молодежью, которая обеспечивает раскрытие способностей и самореализацию студентов

Ключевые слова: социальная работа, одаренность, одаренная личность, особенности одаренных личностей.

The author found the main directions and approaches to the concept of “talent”. Reveals the relationship between the concept of “talent” and related activities, providing the opportunity to achieve better results by man for life. We characterize the social conditions of social problems of personal fulfillment and professional self talented students in the new socio-economic conditions. The ways of social work, which are configured to identify and promote the development of natural instincts of youth at the professional level and targeted support every talented individual and the further development of the skills and talents of the individual, its successful creative self. Analyzed effective social work with gifted youth, which provides disclosure abilities and self-realization of students.

Key words: social work, talent, gifted person, especially gifted individuals.

Постановка проблеми. У сучасному світі, який увійшов у третє тисячоліття, розвиток України визначається в контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності особистості. Прискорення науково-технічного прогресу зумовлює підвищені вимоги до якісного потенціалу майбутніх фахівців соціальної сфери, які займаються генеруванням, розробкою та впровадженням нових технологічних ідей. За умов трансформації українського суспільства особливої значущості набувають питання формування нових життєвих стратегій, компетентності, посилення гнучкості та мобільності соціальної

поведінки. У цих умовах для України особливої актуальності набуває врахування факторів соціально-економічного розвитку, серед яких значна роль відведена людському чиннику. Особливе значення при цьому набуває система освіти. Високий рівень освіченості нації сприяє більшій сприйнятливості та дієвості економічних і соціальних реформ, формування правової й екологічної культури при здійсненні соціальної та технологічної діяльності, створює умови для прогресивної індивідуальної активності особистості в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна робота, як і будь-який інший вид діяльності в соціономічній сфері, є відображенням об'єктивних вимог, вона завжди має інноваційний, творчий характер, тому що пов'язана з постійним пошуком більш досконалих і ефективних способів використання ресурсів людини, її фізичного й інтелектуального потенціалу.

Соціальна робота в системі освіти набуває все більшого значення в соціалізації та формуванні особистості. Здатність суспільства забезпечити повноцінну освіту для молоді – показник соціального здоров'я самого суспільства, необхідна умова його стійкого розвитку. В мінливих умовах сучасного українського суспільства тільки ґрунтовна освіта дозволяє людині забезпечувати своє існування і здійснювати соціально-побутові, професійно-трудова та громадські функції.

Соціальна робота – унікальний вид професійної діяльності зі створення соціальних умов для поліпшення особистісних умов для ефективності соціалізації особистості. Як вид професійної діяльності сформувалася на базі системи соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, соціальних служб для молоді, спеціалізованих закладів і установ [6, с. 317].

Обдарованість та її типологію вивчали зарубіжні вчені: Б. Ананьєв, Е. Вудьярд, В. Дружинін, А. Матюшкін, Р. Стернберг, Е. Торндайк та ін. Питання роботи з обдарованою молоддю відображено і в працях сучасних українських дослідників (Ю. Гільбух, О. Зазимко, В. Моляко, С. Сисоева та ін.).

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що й сьогодні немає єдиного погляду на феномен обдарованості. Ми дотримуємося думки науковців (О. Є. Антонова, С. О. Терепищій, Р. А. Науменко та ін.), які стверджують, що *обдарованість молоді* – це характеристика психологічних ресурсів суб'єкта, в якій переплітаються інтелектуальні, творчі здібності й особистісно-мотиваційні якості людини [1, с. 128].

Критерій обдарованості розглядається вченими як рівень сформованості внутрішньосуб'єктних психологічних механізмів (своєрідність

сприймання, розуміння та інтерпретація подій тощо), котрі виступають основою креативної поведінки у певних галузях діяльності. Важливим для реалізації обдарувань є успіх студента у конкретних видах діяльності, використання методу спроб і помилок, вплив людей, які спроможні оцінити та підтримати обдаровану особистість, що сприяє її самореалізації й виробленню об'єктивної самооцінки. Соціальна робота з обдарованою молоддю передбачає використання різноманітних шляхів соціально-психологічної діагностики: тренінг, тестові методики, методи соціометрії, статистичні способи, комп'ютерні програми тощо.

Обдарована особистість – це особистість, яка виділяється яскравими, очевидними, іноді видатними досягненнями (або має передумови для таких досягнень) у тому чи іншому виді діяльності. Обдарованість, по-перше, є дуже складним психічним утворенням, в якому нерозривно переплетені пізнавальні, емоційні, вольові, мотиваційні, психофізіологічні й інші сфери психіки. По-друге, її ознаки (прояви) можуть бути постійними, але можуть мати і тимчасовий (минуций) характер. Ці ознаки можуть бути явними, але можуть бути представлені і в прихованій, потенційній формі. Крім того, ознаки обдарованості можуть проявлятися у вигляді високого рівня розвитку як загальних, так і спеціальних здібностей [5].

На процес формування особистості студента як соціально-компетентної людини суттєво впливає весь виховний простір вищого закладу освіти, добре спланована та реалізована в ньому виховна робота. Про підвищення ролі соціально-виховної роботи з молоддю було зазначено в законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, в Державній національній програмі “Освіта (Україна ХХІ століття)”, в Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, в національних цільових програмах “Молодь і дозвілля”, “Патріотичне виховання молоді”, “Молодь – за майбутнє України”, “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, в комплексній програмі пошуку, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді “Творча обдарованість” та ін.

Тому *мета* нашого дослідження полягає в створенні відповідних шляхів соціальної роботи у сфері вищої школи з обдарованою молоддю та формулюванні умов їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Наразі вимагає вирішення проблема особистісної соціальної самореалізації та професійного самовизначення обдарованої молоді в нових соціально-економічних умовах, тому на державному рівні слід сприяти виявленню та розвитку природних

здатків молоді в її соціалізації, а також адресно підтримувати кожную талановиту особистість.

У вивченні питання шляхів соціальної роботи з обдарованою молоддю варто звернути увагу на соціально-педагогічні та соціально-психологічні особливості обдарованих студентів:

1. Прагнення до самоактуалізації. Прагнення розкрити свій внутрішній потенціал багато дослідників вважають головним спонукальним мотивом творчості людини. А. Маслоу стверджував, що творчість є невід'ємною характеристикою самої природи людини, а творчі здібності закладені в кожному з нас. Але при цьому, за дослідженнями вченого, самоактуалізація на практиці – велика рідкість, її досягають близько 1–4 % усіх людей [6].

2. Перфекціонізм (від англ. “чудово”) – це прагнення робити все як найкраще, прагнення до досконалості навіть у малоістотних справах. Наслідком цього постійного прагнення до досконалості нерідко стає настільки ж постійне незадоволення собою, що відбивається на самооцінці, а часом стає причиною неврозів і депресій.

3. Самостійність, як особистісна якість припускає, по-перше, незалежність суджень і дій, здатність самому, без сторонньої допомоги та підказки, реалізувати важливі рішення; по-друге, відповідальність за свої вчинки і їхні наслідки; по-третє, внутрішню впевненість у тому, чи таке поведження можливе та правильне.

Самостійність базується в першу чергу на здатності до оцінки, вмінні регулювати власну поведінку й емоції, на соціальній автономності, сміливості та схильності брати на себе відповідальність. Люди, схильні до самостійності, відрізняються великою вибірковістю й інтелектуальністю. Самостійність формується всім стилем життя, спонукає людину з дитинства приймати рішення, робити вчинки і нести за них відповідальність. Розвиток самостійності не може проводитися за визначеними рецептами. Головним чинником, що придушує самостійність, яка формується в дитинстві, є тотальний зовнішній контроль, що виражається у твердих дисциплінарних вимогах, котрі не допускають індивідуальних варіацій. Але не менш шкідливими виявляються в цьому випадку і вседозволеність, і теплична атмосфера, що обгороджують дитину від проблем і можливості прийняття самостійних рішень.

4. Соціальна автономність. Близька до самостійності і нерідко приводить до труднощів у взаєминах. Оточуючі люди нерідко бувають нетерпимими до самостійної позиції творчо обдарованої дитини. Чим нижчий рівень розвитку навколишніх, тим вони менш тактовні й уважні

до дитини, тим частіше можуть вдаватися до насильства. Із соціальною автономністю пов'язана і ворожість творчо обдарованих дітей до традиційного навчання.

5. Егоцентризм. Виражається в нездатності стати на позицію іншої людини, що пов'язано з обмеженістю досвіду дитини. Для обдарованих особистостей характерний високий ступінь виразності егоцентризму але більше в пізнавальній сфері.

6. Лідерство. У спілкуванні з однолітками обдарована особистість досить часто бере на себе роль керівника й організатора групової діяльності. Тут проявляється одна з важливих рис обдарованих особистостей – схильність командувати іншими. Основна причина схильності обдарованої людини до командування однолітками – її інтелектуальна перевага над ними, гнучкість і швидкість її мислення. Вона краще за інших уявляє собі найефективніший характер розвитку дій, прогнозує можливі помилки і невідповідності поведінки, попереджаючи їх, бере на себе роль лідера.

7. Змагальність. Змагальність (конкурентність) – важливий чинник розвитку особистості, зміцнення, загартування характеру. Досвід перемог і поразок, що набувається в ході різних інтелектуальних, художніх, спортивних змагань, надзвичайно важливий для подальшого життя. Джерело схильності до змагальності в обдарованій молоді слід шукати в особистісних можливостях, які перевищують звичайні, у здатності до високодиференційованої оцінки. Побудована на цій основі самооцінка, навіть будучи не завищеною, а адекватною, здатна стимулювати інтерес до конкурентних форм взаємодії з однолітками. Але, відзначаючи це явище, варто говорити про необхідність змагання з такими самими обдарованими індивідами.

8. Особливості емоційного розвитку. Емоційна сфера обдарованої молоді вразлива. Джерело її – надчутливість, що йде корінням в особливості інтелектуального розвитку. Також підвищена емоційна чутливість цілком може розглядатися як результат більш високого розвитку особистісних здібностей.

9. Творче сприйняття випадків. Випадковість не спрогнозуєш, не створиш спеціально, але уміння знаходити користь у непередбаченому збігу обставин – дуже корисна якість [3, с. 299].

Зібраний та узагальнений значний фактичний матеріал дає змогу досягнути широту проблеми, її важливість щодо соціалізації обдарованої молоді в рамках соціальної роботи в умовах вищої освіти, де своєчасним буде використання нижчеказаних напрямів, а саме:

– Координаційний. Здійснюється організація роботи зі створення і керівництва діяльністю експериментальних майданчиків по роботі з обдарованою молоддю, організація та проведення масових заходів, олімпіад і науково-практичних конференцій. Забезпечується вдосконалення нормативно-правової бази, відстеження дотримання чинного законодавства. Надається інформація по правовій базі роботи з обдарованою молоддю. Забезпечується координація діяльності з реалізації цільових програм по роботі з обдарованою молоддю.

– Інформаційний. Запроваджена консультативна підтримка, що передбачає інформування молоді та педагогів з питань, пов'язаних із виявленням, розвитком і підтримкою обдарованої молоді. Забезпечується підготовка фахівців за напрямком роботи з обдарованою молоддю. Залучається увага громадськості, засобів масової інформації: публікації в періодиці, позначення проблем обдарованої молоді на відкритих конференціях, семінарах, використання мережі Інтернет для поширення інформації про специфіку навчання обдарованої молоді, методики, особливості психології і т. д.; утворення мережевих співтовариств користувачів Інтернету, що займаються обдарованістю.

– Діагностичний. Створюються науково-дослідні школи з різних навчальних дисциплін, інтелектуальні клуби, запроваджується дослідницька діяльність, проводяться олімпіади, конкурси, фестивалі, науково-навчальні конференції задля виявлення критеріїв обдарованості.

– Соціально-педагогічний. Орієнтація на талановитих студентів передбачає розробку системи заходів для оптимізації організаційних умов освітнього процесу, що у свою чергу вимагає виявлення відносин обдарованих студентів до різних видів організації освітньої діяльності. Обдаровані студенти прихильні до вибору професійно самореалізаційної моделі навчання, сутність якої складають: 1) інтерес до професії (високий рівень професійної спрямованості); 2) орієнтація на творчу працю, можливість проявляти ініціативу, самостійність; 3) критичність мислення, схильність до пошуку нестандартних рішень. Такі студенти особливо потребують створення умов для самостійної роботи, вважають за краще не традиційні форми занять, а роботу в комп'ютерному класі, в творчих майстернях.

Інтеграція науки і освіти, що є одним з найважливіших якостей сучасного європейського університету, передбачає включення до змісту освіти курсів, які розкривають методологію наукового дослідження, навчальних технологій його організації, представлення результатів. Такий підхід дозволяє запропонувати для навчальних занять зі студентами теми: “Особливості студентського наукового дослідження”,

“Технологія підготовки наукових публікацій”, “Сучасні інформаційні технології в науковому дослідженні”, “Наукова організація праці студента-дослідника”.

При організації процесу навчання особливо важливо враховувати потребу обдарованих студентів у самостійній роботі як пріоритетній формі навчання. Освітній процес обдарованих студентів повинен включати такі форми самостійної роботи, як написання і захист рефератів, проектів, розробка і захист цільових програм, написання анотацій, рецензування наукових статей, авторефератів, реферування, анотування публікацій на іноземних мовах, самостійні творчі роботи, складання структурно-логічних схем, тестів, тезаурусів, розробка комп’ютерних програм навчального призначення та ін.

– Соціально-психологічний супровід обдарованої студентської молоді передбачає: забезпечення соціального та психологічного здоров’я студентів, які навчаються за спеціальними сертифіцированими програмами; створення системи психологічного супроводу педагогічного та навчального процесів; упровадження системи відстеження розвитку професійних та особистісних здібностей, закономірностей їх динаміки, побудови набору можливих індивідуальних траєкторій розвитку; надання своєчасної психологічної підтримки обдарованої молоді. Компоненти соціально-психологічного супроводу: соціально-психологічний моніторинг; соціально-психологічні тренінги; індивідуальні консультації для педагогів; корекційна робота; групові консультації для студентської молоді; соціально-психологічні, соціально-педагогічні практикуми; система семінарів і практикумів для викладачів.

– Соціально-виховний. Обдаровані студенти – найбільш стійкі та віддані підсистемі університетського духу. Виховна робота, зокрема робота з формування корпоративної культури, удосконалюється за рахунок активного залучення студентів до самоврядування, різні форми спортивно-масової, клубної роботи, участі в оглядах-конкурсах, КВК, фестивалях, науково-дослідній роботі та ін. В університеті створені структури управління виховною роботою на рівні вузу, факультетів і кафедр, діють органи студентського самоврядування. Розвивається матеріально-технічна база для проведення позанавчальної роботи. Відроджуються студентські будівельні загони; вдосконалюється створена система заохочення студентів за активну участь у громадському житті вузу.

Основні завдання та принципи виховної роботи в університеті сформульовані в “Концепції виховної роботи в Ізмаїльському державному

гуманітарному університеті”. Для організації позанавчальної роботи в університеті склалася розвинена інфраструктура, що забезпечує реалізацію різних напрямів виховної роботи: психологічну і соціологічну служби, громадські організації (Спілка студентів ІДГУ, профспілково-студентська організація), громадських Рад (Інститут кураторів, Рада по роботі в гуртожитках, з профілактики правопорушень тощо).

Куратори, тьютори надають студентам морально-психологічну підтримку, допомагають обдарованим студентам визначити індивідуальну освітню траєкторію, орієнтири науково-професійної кар’єри. Існуюча система заходів заохочення стимулює успішних студентів (нагородження преміями, туристичними поїздками, рекомендації до вступу в аспірантуру, забезпечення вторинної зайнятості). Введені в дію Положення про дипломи з відзнакою у ІДГУ, сертифікатні програми, соціальна підтримка молодих сімей.

Таким чином, ефективна соціальна робота зі створення в університеті комплексу координаційних, інформаційних, діагностичних, психолого-педагогічних, соціально-педагогічних, соціально-виховних умов забезпечує розкриття здібностей і самореалізацію студентів, дозволяє надати роботі з обдарованою молоддю системний практико-орієнтований характер.

Висновок. У сучасних умовах постає проблема особистісної соціальної самореалізації та професійного зростання обдарованої молоді в нових соціально-економічних умовах за європейськими стандартами, і в зв’язку з цим на державному рівні слід сприяти виявленню та розвитку природних задатків молоді під час її соціалізації, а також забезпечувати адресну підтримку кожної обдарованої особистості. Все це необхідне для подальшого розвитку, супроводу, підтримки і включення в соціум молоді, яка проявляє обдарованість для набуття професійної та соціальної зрілості.

Література:

1. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів : монографія / О. Є. Антонова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 472 с.

2. Зверева И. Д. Проект “Социальное образование в Украине”: перспективы развития социальной работы / социальной педагогики / И. Д. Зверева // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 5 (42). – С. 20–23.

3. *Капська А. Й.* Соціальна робота: технологічний аспект : навчальний посібник / А. Й. Капська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.

4. *Павленок П. Д.* Основы социальной работы : учебник / П. Д. Павленок. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 333 с.

5. *Панов В. И.* Одаренность как проблема современного образования / В. И. Панов // Психология сознания: современное состояние и перспективы : материалы I Всеросс. конф. – Самара, 2007. – С. 477.

6. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / С. О. Терепищій, О. Є. Антонова, Р. А. Науменко та ін. – К. : ВМГО “Союз обдарованої молоді”, 2008. – 156 с.

7. *Тюптя Л. Т.* Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб./ Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова – К. : ВМУРОЛ “Україна”, 2004. – 408 с.